

185

3547-p

Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова

ДУХОВНА-КРАВЧЕНКО ОЛЕСЯ СЕРГІЙВНА

УДК: 141.7:172.15:321.01:342.1

**ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПАТРІОТИЗМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ У
СТАНОВЛЕННІ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ**

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2012

8810

НБ НПУ ім. М.П. Драгоманова

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі соціальної філософії та управління Запорізького національного університету, Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник – доктор філософських наук, професор
Воловик Віталій Іванович,
Запорізький національний університет,
завідувач кафедри соціальної філософії та
управління.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Муляр Володимир Ілліч,
Житомирський державний технологічний
університет, завідувач кафедри гуманітарних
наук;

кандидат філософських наук
Ігнат'єв Віталій Аркадійович,
Кіровоградський інститут розвитку людини
“Україна”, доцент кафедри соціально-
гуманітарних дисциплін.

Захист відбудеться 05 жовтня 2012 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.16 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601 м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 4 вересня 2012 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.В. Кромаль

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Національна ідея та патріотизм пов'язані з усіма сферами соціального буття: з політикою, економікою, правом, освітою, релігією, мораллю тощо. Ці феномени відображають зв'язок людини з певними атрибутами її існування – спільнотами, соціальними інститутами: патріотизм – з місцем народження, проживання, певною державою, національна ідея – з нацією. Власне існування та розвиток держави та патріотизму, так само, як і нації без національної ідеї – неможливе. Ось чому розвиток держави та нації, їх трансформація впродовж людської історії завжди гостро актуалізує соціальні феномени патріотизму та національної ідеї.

Зрозуміло, що з моменту появи перших держав, а пізніше з формуванням націй, з трансформацією імперій у національні держави, в наш час – з глобалізацією сучасного світу, патріотизм та національна ідея постійно змінюються, наповнюючись новим змістом, який адекватний історичним реаліям, особливостям духовно-світоглядного, економічного, політико-правового розвитку, вимогам часу. Патріотизм набуває нових рис, інколи трансформуючись під впливом нових умов у націоналізм, регіоналізм, космополітизм, об'єктивно породжуючи ряд питань існування конкретного соціуму. Національна ж ідея як феномен, що своїм змістом покликаний відтворювати найрізноманітніші виміри буття соціуму, сформульовані єдиним, цілісним чинником у вигляді фундаментальної мети існування конкретної нації, в сучасних, за своєю суттю багатонаціональних суспільствах не завжди адекватно реагує на виклики часу. Звідси – очевидна актуалізованість патріотизму та національної ідеї.

Актуальність соціально-філософського дослідження патріотизму та національної ідеї також зумовлена процесами глобалізації та інтеграції сучасних міжнародних відносин. Що кардинальним чином впливає на функціонування сучасних держав, особливості механізмів реалізації їх внутрішньої та зовнішньої політики. Відповідно до цього змінюється і характер та прояви досліджуваних феноменів. Тому вкрай необхідним стає аналіз їх суті, характеру та механізмів взаємовпливу в умовах глобалізації сучасного світу.

У процесі розбудови самостійних держав, що створені в результаті розпаду СРСР, питання патріотизму набувають особливої гостроти, оскільки, по-перше, мотивують сам факт становлення та розвитку незалежної країни, по-друге, є формою виявлення зв'язку громадянина та держави, по-третє, сприяють самоідентифікації особистості. Значного розвитку набуває й національна ідея як загальна мета розвитку спільноти.

Водночас на пострадянському просторі існує, а в деяких країнах знаходить державну підтримку, націоналізм і отождолення понять “патріотизм” та “націоналізм”. Тому актуальність дослідження зумовлена ідеологічними та соціокультурними чинниками, що характеризують історичний розвиток та сучасний стан України, а також необхідністю подальшої теоретичної розробки понять “патріотизм” та “національна ідея”, усвідомлення значення

національної ідеї як чинника консолідації спільноти, та розуміння патріотизму як мотивуючого чинника розвитку сучасної держави.

Стан наукової розробки теми. Початок вітчизняних наукових розвідок теми патріотизму та національної ідеї пов'язаний із працями таких відомих послідовників українського питання як В. Антонович, М. Грушевський, В. Липинський, С. Петлюра та інші. Увага до формування патріотизму та національної ідеї актуалізується в Україні після проголошення незалежності. Окреслена проблематика посідає важливе місце в працях сучасних українських вчених В. Андрущенко, А. Астаф'єва, Т. Безверхої, В. Беха, М. Вівчарика, В. Воловика, Р. Додонова, В. Жадька, В. Заблоцького, Л. Залізняка, В. Кременя, В. Лісового, М. Лепського, Л. Лук'яненка, М. Михальченка, В. Медведчука, Д. Павличка, Л. Рижко, М. Розумного, Н. Скотної, В. Тарана, О. Шморгуна тощо.

У роботі спираємося також на ідеї відомих російських філософів, які різною мірою розробляли зазначену тему. Це праці відомих російських філософів І. Ільїна, М. Карамзіна, Д. Муретова, Г. Плеханова, В. Соловйова, П. Струве, Є. Троїцького, Є. Трубецького, П. Чаадаєва, Л. Толстого, Г. Флоровського.

Питання патріотичного виховання, ролі патріотичної пропаганди в суспільстві розглядаємо, спираючись на праці радянських дослідників А. Агаєва, Д. Волкогонова, М. Джунусова, М. Подугольникова, сучасних російських дослідників В. Бушуєва, А. Зіміна, А. Козлова, В. Лутовінова, В. Нерсисянца, С. Пугілова, В. Шаповалова.

У працях Ю. Габермаса, Дж. Мацціні, Дж. Пламенаца, Г. Когна, К.С. Герберта патріотизм розглядається у зв'язку з націоналізмом, що дозволяє виділити сутнісні характеристики обох досліджуваних явищ суспільного буття.

Проте, незважаючи на значну кількість робіт з питань патріотизму та національної ідеї, наявність певної методологічної бази їх дослідження, цілий ряд фундаментальних зрізів взаємозв'язку патріотизму та національної ідеї ще не отримали достатньої уваги як зарубіжних, так і вітчизняних вчених. Зокрема, немало питань як у методологічному, так і практичному плані породжує процес становлення сучасної держави. Особливу гостроту дискусій становить народження нової української держави. До того ж, самі феномени патріотизму і особливо національної ідеї ще не стали предметом прискіпливої уваги українських дослідників, у працях яких спостерігається різноманітність в тлумаченнях змісту цих понять. Це є додатковим аргументом на користь соціально-філософського дослідження взаємозв'язку патріотизму та національної ідеї.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація підготовлена у відповідності до науково-дослідної теми "Удосконалення методології соціального пізнання, змісту та методики викладання філософії на гуманітарних факультетах ВНЗ" (номер держреєстрації № 0109У002518), яка виконувались в 2008-2011 рр. у Запорізькому національному університеті на замовлення Міністерства освіти і

науки молоді та спорту України; планів науково-дослідної роботи кафедри соціальної філософії та управління Запорізького національного університету. Тема дисертації затверджена Вченою радою Запорізького національного університету (протокол № 5 від 22 січня 2009 р.).

Метою дослідження є концептуалізація взаємозв'язку патріотизму та національної ідеї як фундаментального чинника становлення сучасної держави.

Основними **дослідницькими завданнями**, що уможливають реалізацію мети, є:

- дослідження генези соціально-філософського аналізу патріотизму та національної ідеї;
- експлікація сутності патріотизму та національної ідеї, виявлення їх структурних елементів та функцій;
- виявлення суттєвих характеристик сучасної держави в умовах глобалізації;
- розкриття взаємозв'язку патріотизму та національної ідеї як закономірності у становленні та розвитку сучасної держави;
- визначення особливостей взаємозв'язку патріотизму та національної ідеї на різних етапах становлення української держави;
- розкриття особливостей функціонування патріотизму та національної ідеї на сучасному етапі розвитку української держави;
- визначення основних детермінант оптимізації розвитку взаємозв'язку патріотизму та національної ідеї на сучасному етапі розвитку української держави.

Об'єктом дослідження виступає становлення сучасної держави.

Предметом дослідження є взаємозв'язок патріотизму та національної ідеї в процесі становлення сучасної держави.

Методологічні основи дослідження. Серед базових принципів дослідження слід виділити: принципи об'єктивності, історизму, системності, загального зв'язку та розвитку. Для вирішення поставлених завдань і досягнення мети дослідження у дисертації використані конкретно-історичний, структурно-функціональний, порівняльний методи, системний підхід.

Конкретно-історичний метод дозволяє розглянути формування патріотизму та національної ідеї в їх трансформації у відповідності до історичного розвитку націй та становлення сучасних, за своєю сутністю національних держав. Структурно-функціональний метод, який використовується при аналізі взаємозв'язку патріотизму та національної ідеї, дозволяє виявити основні елементи патріотизму та національної ідеї, розкрити функції цих складових та досліджуваних феноменів у цілому. Порівняльний метод застосовується в роботі для виявлення відмінних рис і характеристик патріотизму та національної ідеї з подібними явищами суспільного життя. Системний підхід, використаний в цьому дослідженні, дозволяє розглядати патріотизм та національну ідею, а також їх органічний взаємозв'язок, як специфічні складні та структуровані системи з визначеними функціями. Цей

підхід вимагає комплексного дослідження з виявленням якостей системності та структурно-функціональних залежностей об'єкта.

Вищезазначені методологічні засади дослідження дали змогу виявити сутність та зміст досліджуваних понять, характер і роль цих феноменів на етапі становлення та розвитку національної держави.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дисертаційній роботі зроблена одна з перших у вітчизняній науці спроба соціально-філософської концептуалізації взаємозв'язку патріотизму та національної ідеї у становленні сучасної держави.

У результаті дослідження обґрунтовано ряд положень, які характеризуються науковою новизною і виносяться на захист:

Вперше:

- обґрунтовано, що взаємозв'язок патріотизму та національної ідеї виступає як закономірність становлення та розвитку сучасної держави. Виділені такі його характеристики як об'єктивність, внутрішність, повторюваність, необхідність, суттєвість;

- проаналізована історична динаміка взаємозв'язку патріотизму та національної ідеї на різних етапах становлення української держави: спочатку взаємозв'язок патріотизму та національної ідеї мав культурно-просвітний характер (кінець 18 – початок 19 століття), поступово набуває масовості та політизується (кінець 19 – початок 20 століття), набуває політично-ідеологічних характеристик в кінці 20 століття;

- розроблено детермінанти оптимізації розвитку взаємозв'язку патріотизму та національної ідеї на сучасному етапі розвитку української держави. Виявлено об'єктивні (розвиток всіх сфер суспільного буття та політичної культури) та суб'єктивні (які залежать від особливостей становлення та розвитку конкретної держави) чинники розвитку взаємозв'язку досліджуваних феноменів.

Уточнено:

- структурно-функціональний аналіз патріотизму. Патріотизм – це позиція особистості, яка характеризується почуттям любові до вітчизни, готовністю до практичної діяльності заради втілення в життя державних інтересів та ідеалів, повагою до законів держави та ототожненням власних інтересів з інтересами держави, в якій проживає особистість. Головними елементами патріотизму є любов суб'єкта патріотизму до об'єкта, історична пам'ять, інтереси суб'єкта патріотизму, що органічно узгоджуються з цілями існування об'єкта патріотизму. Основними функціями патріотизму є стимулююча, трансляційна, консолідуюча. У відповідності до основних критеріїв типології патріотизму – зміни об'єкта патріотизму, наявності дієвої компоненти, рівня усвідомлення людиною патріотичних почуттів – виділені такі його типи: місцевий, регіональний, державний; споглядальний, дієвий; неусвідомлюваний, усвідомлюваний;

- структурно-функціональний аналіз національної ідеї. Національна ідея є уявленням певної нації про те, яке місце вона займає в соціальній

реальності, усвідомлення свого історичного минулого і формулювання на основі аналізу минулого і теперішнього свого стану адекватної дійсності мети існування. Структура національної ідеї включає історичну, презентаційну, прогностичну та емоційно-ціннісну компоненту. Основними функціями національної ідеї є консолідуєча, координуюча, мотивуюча, смислоутворююча;

- аналіз стану взаємозв'язку патріотизму та національної ідеї на етапі сучасного розвитку української держави, де виявлені: догматизований характер національної ідеї, відсутність ідеології державного розвитку, перебування патріотизму у латентному стані, відсутність спрямованості патріотизму на державу, його місцевий, споглядальний характер, втрата гармонійності між патріотизмом та національною ідеєю, абсолютизація однієї зі сторін цього взаємозв'язку, недомінуюче положення взаємозв'язку патріотизму та національної ідеї в українському суспільстві.

Отримали подальший розвиток:

- аналіз генези соціально-філософської рефлексії патріотизму та національної ідеї, де виділено такі стадії: пропедевтична; стадія виникнення та формування понять; радянська стадія; сучасна стадія;

- розуміння національної сутності сучасної держави визначенням атрибутів її системного прояву: політична та правова суб'єктність нації, громадянство як форма вираження лояльності та самоідентифікації до певної національної держави, реалізація національних інтересів з урахуванням основних засад та принципів міжнародної політики, незмінність території.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів визначається науковою новизною та полягає у можливості їх застосування з науковою, навчальною та прикладною метою. Результати дослідження можуть бути використані при подальшому філософському осмисленні патріотизму та національної ідеї. Можливе їх використання у практичній діяльності органів державної влади, політичних партій, громадських організацій та центрів. Основні положення та висновки можуть бути використані в навчально-виховному процесі.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним дослідженням. Всі результати і висновки отримані здобувачем самостійно.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження обговорювалися на кафедрі соціальної філософії та управління Запорізького національного університету, на міжнародних та всеукраїнських наукових конференцій та науково-практичних семінарах, а саме: III міжнародній науково-практичній конференції “Стратегія розвитку України у глобальному середовищі” (Сімферополь – Ялта, листопад 2009); науково-практичній конференції “Національна ідея та національний інтерес України: єднання заради майбутнього” (Сімферополь, грудень 2009); III міжнародній науково-практичній конференції з питань патріотичного виховання молоді (Запоріжжя, листопад 2009); міжнародній науковій конференції “Соціальне прогнозування та проектування майбутнього України” (Запоріжжя, березень 2010); науково-практичній конференції студентів та молодих учених

Запорізького національного університету “Молода наука – 2010” (Запоріжжя, квітень 2010); IV міжнародній науково-практичній конференції з питань патріотичного виховання молоді (Запоріжжя, грудень 2010); міжнародній науково-практичній конференції “Вдосконалення методології соціального пізнання, змісту та методики викладання філософських дисциплін на гуманітарних факультетах ВНЗ” (Запоріжжя, квітень 2011); V міжнародній науково-практичній конференції з питань патріотичного виховання молоді “Соціальне прогнозування патріотичного виховання молоді” (Запоріжжя, листопад 2011).

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки дисертаційного дослідження знайшли відтворення в 13 працях, з них: 5 – статті у фахових виданнях з філософських наук, 2 – публікації в інших наукових збірниках, 6 – тези конференції.

Структура та обсяг роботи. Поставлена мета і завдання щодо її досягнення зумовили логіку і структуру роботи. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновків, списку використаних джерел (213 найменувань). Загальний обсяг дисертації становить 214 сторінок, із них основна частина – 192 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність дисертаційного дослідження, визначено мету і завдання, теоретико-методологічні засади, об’єкт і предмет, сформульовано наукову новизну, основні положення, які виносяться на захист, теоретичне і практичне значення отриманих результатів.

Перший розділ роботи – “**Методологічні засади дослідження взаємозв’язку патріотизму та національної ідеї**” – присвячений розгляду генези та стану розробленості проблеми, визначенню сутності досліджуваних явищ і змісту понять, що їх позначають.

У **підрозділі 1.1** – “**Генезис соціально-філософського аналізу патріотизму та національної ідеї**” – аналізується соціально-філософська рефлексія патріотизму та національної ідеї.

Виділяються такі стадії дослідження:

- пропедевтична стадія, на якій вивчається явище, його сутнісні характеристики, але поняття ще не сформоване та існує виключно у вигляді концепту;

- стадія виникнення та формування поняття, розширення категоріального апарату, початок компаративного аналізу досліджуваних нами явищ та понять;

- сучасна стадія дослідження, на якій звернення до цих феноменів суспільного буття враховує, перш за все, такі реалії дійсності як глобалізація.

Стверджується, що у східнослов’янській філософській думці простежуються такі самі етапи, проте їх хронологія зумовлена як специфікою

історичного та суспільного розвитку, так і станом загальногуманітарного дискурсу:

- пропедевтична стадія, яка представлена фіксацією самого почуття любові до рідної землі в літописах, билинах, думках, літературній спадщині (щодо патріотизму, це 10 – середина 19 століття. Питання національної ідеї в цей час не фіксується). До особливостей цієї стадії слід віднести ототожнення образу рідної землі з християнською релігією та розгляд двох об'єктів патріотизму: рідної землі та влади;

- стадія виникнення та формування понять, на якій відбувається дослідження сутності явищ, компаративний аналіз української національної ідеї та патріотизму з відповідними феноменами в інших народів (для патріотизму та національної ідеї це період другої половини 19 – початок 20 століття);

- радянська стадія, коли об'єктом патріотизму виступає багатонаціональна держава СРСР, відповідно й національна ідея замінюється на інтернаціональну (період з 20-их до 80-их років 20 століття);

- сучасна стадія, особливості якої зумовлені умовами глобалізації світового суспільства та становленням національної української держави (починається з кінця 80-их років до сьогодення).

Аналіз загальної картини наукового дослідження понять “патріотизм” та “національна ідея” в українській та зарубіжній суспільно-філософській думці дає змогу виділити такі тенденції: по-перше, значна увага приділяється з'ясуванню джерел, спрямованості, типології патріотизму; по-друге, актуальним є виявлення ролі національної ідеї у формуванні, розвитку та функціонуванні держави; по-третє, глобалізація сучасного суспільства акцентує увагу дослідників на пристосуванні патріотизму та національної ідеї до сучасних умов, також цікавим для дослідників є питання синтезу досліджуваних феноменів та апеляції до них в державній політиці.

Щодо питання взаємозв'язку патріотизму та національної ідеї, то праці з цієї проблематики майже відсутні. Деякі автори, як, наприклад, Є. Трубецької, П. Струве, вказують на існування такого зв'язку, але не розглядають закономірності його появи та функціонування. Сучасні вітчизняні автори, розглядаючи сьогоденний стан розвитку української держави, поєднують патріотизм та національну ідею, але в цих працях відсутній науковий підхід до виявлення їх взаємозв'язку.

У *підрозділі 1.2. – “Основні принципи та методи дослідження взаємозв'язку патріотизму та національної ідеї”* – обґрунтовуються основні принципи дослідження: об'єктивності, історизму, системності, загального зв'язку та розвитку, холізму. Для вирішення поставлених завдань і досягнення мети дослідження у дисертації використані конкретно-історичний, структурно-функціональний, порівняльний методи, системний підхід.

Використання зазначених методів та принципів соціально-філософського дослідження робить можливим виявити сутність досліджуваних феноменів та зміст понять; виявити засади взаємозв'язку між зазначеними явищами суспільного буття та особливості розвитку взаємозв'язку патріотизму та

національної ідеї, розглянути цей взаємозв'язок як закономірність на етапі становлення національної держави та як фактор її подальшого розвитку.

У підрозділі 1.3. – “Патріотизм та національна ідея як соціальні феномени: сутність та зміст понять” – виявляються сутнісні характеристики досліджуваних феноменів, виділяється їх структура та функції.

Аналіз різних джерел та власні роздуми над проблемою дали можливість виявити, що патріотизм – це особистісна позиція, яка характеризується почуттям любові до рідної землі, держави, готовністю до практичної діяльності заради розвитку об'єкту цих почуттів.

З розвитком людства функції патріотизму трансформуються та еволюціонують. Проведений аналіз дозволив виділити на сучасному етапі розвитку стимулюючу, трансляційну, консолідуючу функції патріотизму.

Беручи до уваги безнаціональний характер патріотизму, виділяються основні елементи його структури: любов суб'єкта патріотизму до об'єкта; історична пам'ять; інтереси суб'єкта патріотизму, які певним чином збігаються з цілями об'єкту.

Об'єктом патріотизму може бути:

- місце народження людини;
- територія, де проживає людина та спільнота, з якою вона пов'язана;
- держава.

У залежності від об'єкту виділяємо місцевий, регіональний та державний патріотизм.

Враховуючи те, що патріотизм передбачає готовність до практичної діяльності заради розвитку об'єкта патріотичних почуттів, можливо виділити такі його типи: дієвий та споглядальний (активна діяльність та її потенційна можливість), усвідомлюваний та неусвідомлюваний патріотизм (усвідомлення любові та готовності до активних дій та їх неусвідомлюваний характер).

У дослідженні розглянута й наукова полеміка щодо визначення поняття “національна ідея”, пов'язана з різноманітністю проявів цього явища. Формування феномену національної ідеї відбувається після формування нації, тому у науковому дискурсі феномен національної ідеї завжди розглядається як форма самоусвідомлення нації.

Оскільки загальновизнаної дефініції національної ідеї не існує, то в роботі подається власне визначення цього феномена: національна ідея – це уявлення певної нації про те, яке місце вона займає в об'єктивній реальності, усвідомлення свого історичного минулого і формулювання на основі аналізу минулого і теперішнього стану мети свого існування.

Враховуючи історично сформовані та сучасні підходи до питань структури національної ідеї, виділяємо історичну, презентаційну, прогностичну, емоційно-ціннісну її компоненти.

Визначивши структуру національної ідеї, вважаємо можливим вказати на такі її функції: консолідуючу, координуючу, мотивуючу, смислоутворюючу.

Другий розділ дисертаційного дослідження – “Взаємозв'язок патріотизму та національної ідеї як державоутворюючий фактор” –

присвячений аналізу становлення сучасної держави з метою виявлення ролі взаємозв'язку патріотизму та національної ідеї в цьому процесі.

Підрозділ 2.1. – “Сучасна держава: національний вимір в умовах глобалізації” – присвячений виявленню атрибутів сучасної держави. Доводиться, що головною ознакою розвитку держави на сучасному етапі залишається політична та правова суб'єктність нації, громадянство як форма вираження лояльності та самоідентифікації до певної національної держави, реалізація національних інтересів з урахуванням основних засад та принципів міжнародної політики, незмінність території. Це дозволяє розглядати сучасну державу як національну з глобалізованою формою вираження.

У підрозділі 2.2. – “Патріотизм та національна ідея: закономірний взаємозв'язок у становленні сучасної держави” – на матеріалі проведеного дослідження історичних чинників та наукової літератури було виділено дві моделі становлення національної держави, аналіз яких дав змогу стверджувати, що в обох випадках провідну роль об'єднувального, мотиваційного та трансляційного чинника відіграє домінування взаємозв'язку патріотизму та національної ідеї. Це доводить повторюваність взаємозв'язку патріотизму та національної ідеї та вказує ще на такі його характеристики як необхідність, суттєвість та об'єктивність.

Суттєвість та необхідність взаємозв'язку патріотизму та національної ідеї полягає в тому, що без нього неможливі становлення та розвиток національної держави. Взаємозв'язок патріотизму та національної ідеї об'єктивний для існування національної держави, тому що він існує незалежно від суб'єктивних чинників. Цей тип взаємозв'язку повторюється впродовж історії існування націй та національних держав, проявляючись в тій чи іншій сфері суспільного буття.

Зазначені характеристики дають змогу розглядати взаємозв'язок патріотизму та національної ідеї як закономірність становлення і подальшого розвитку національної держави.

Порівняння взаємозв'язку патріотизму та національної ідеї з такими явищами як національний рух та націоналізм дозволило виявити, що ці феномени є проявами зазначеного взаємозв'язку.

У підрозділі 2.3. – “Особливості взаємозв'язку патріотизму та національної ідеї в становленні української держави” – аналізується примордіалістські та модерністські концепції формування української держави. Доходимо висновків, що виникнення на території сучасної України ранньофеодальної держави – Київська Русь, сприяло формуванню засад культурної, етнічної консолідації, але дуже сумнівним здається той факт, що цей етнос був вже сформованим українським, тим більше ми не бачимо підстав говорити про існування української нації та держави в цей період.

Говорячи про епоху Київської Русі вважаємо можливим вказати на відсутність національної ідеї у зв'язку з відсутністю самої нації. Водночас патріотичні почуття мають не тільки місцевий, але й державний характер, що зумовлюється високим рівнем релігійної ідентифікації населення.

Проаналізувавши історію становлення національної української держави за характером прояву взаємозв'язку патріотизму та національної ідеї, вважаємо можливим виділити такі основні етапи в цьому процесі:

- перший етап тривав з кінця 18 століття до початку 20 століття;
- тривалість другого етапу визначається з початку 20 століття до встановлення радянської влади в Україні;
- наступний етап становлення української національної держави ми визначаємо як період з другої половини 80-х років 20 століття до проголошення незалежної України.

Кожному із зазначених етапів притаманні певні характеристики взаємозв'язку патріотизму та національної ідеї. Наприклад, на першому етапі становлення української національної держави взаємозв'язок патріотизму та національної ідеї має переважно культурницький та просвітницький характер. Наприкінці 19 – початку 20 століття він набуває розвитку і його головна особливість – політизація та масовість. На початку 20 століття він реалізується в тому, що українська нація заявляє про себе як про носія політичних ознак, рівноправного суб'єкта владних відносин. Функціонування взаємозв'язку патріотизму та національної ідеї в цей період характеризувалося невизначеністю об'єкта патріотичних почуттів.

У 90-х роках 20 століття взаємозв'язок патріотизму та національної ідеї українського народу характеризувався масовістю, швидкою зміною сфер прояву, організаційним оформленням, ідеологічною спрямованістю та орієнтацією на створення незалежної держави. Що супроводжувалось різким падінням рівня державницького патріотизму, об'єктом якого певний час був Радянський Союз, та розчаруванням суспільства у пануючій комуністичній ідеології. Саме за таких особливостей взаємозв'язку патріотизму та національної ідеї відбулося становлення незалежної держави.

У третьому розділі дисертаційної роботи – **“Патріотизм та національна ідея: стан взаємозв'язку та детермінанти оптимізації на сучасному етапі розвитку української держави”** – проаналізовано стан взаємозв'язку патріотизму та національної ідеї на сучасному етапі розвитку українського суспільства, та виявлено основні детермінанти його розвитку.

Підрозділ 3.1. – “Стан взаємозв'язку патріотизму та національної ідеї на сучасному етапі розвитку української держави” – присвячений аналізу стану патріотизму, національної ідеї та характеру взаємозв'язку між ними на сучасному етапі розвитку української держави.

Особливістю національної ідеї після проголошення незалежності України стало її перебування у догматизованому стані. Така ситуація з теоретичним осмисленням національної ідеї є свідченням ідеологічної кризи та кризи суспільної свідомості в українському суспільстві.

Стан патріотизму на етапі трансформації українського суспільства можна охарактеризувати як територіально обмежений, місцевий, бо його об'єктом виступає не вітчизна, а батьківщина – місце, де народилася людина, її рідний край; споглядальний, зумовлений певною пасивністю населення, відсутністю

активних дій, спрямованих на користь та розвиток об'єкту патріотизму; латентний, бо в сучасному українському суспільстві патріотизм існує на периферії суспільної свідомості та не виступає головною цінністю.

Аналіз характеру взаємозв'язку патріотизму та національної ідеї на етапі трансформації українського суспільства, дозволив виділити такі особливості: втрату гармонійності між патріотизмом та національною ідеєю, абсолютизація однієї зі сторін цього взаємозв'язку, що проявляється в поширенні у суспільній свідомості націоналізму та у прагненні певних суспільних та політичних сил його використати у діяльності політичних партій та державній політиці.

У підрозділі 3.2. – “Основні детермінанти оптимізації розвитку взаємозв'язку патріотизму та національної ідеї в Україні на сучасному етапі розвитку” – виділяючи детермінанти оптимізації розвитку взаємозв'язку патріотизму та національної ідеї, ми вказали на існування об'єктивних засад такого розвитку, якими є розвиток політичної, економічної, культурної сфер суспільного буття. До об'єктивних чинників оптимізації розвитку взаємозв'язку патріотизму та національної ідеї було віднесено й розвиток політичної культури.

При наявності об'єктивних чинників, які необхідні для розвитку взаємозв'язку патріотизму та національної ідеї, існують також і суб'єктивні, що залежать від особливостей становлення та розвитку конкретної держави. Серед таких детермінант ми виділили виведення національної ідеї з догматизованого стану, наповнення її новим змістом, що відповідає сьогоденним потребам розвитку суспільства; формування та поширення ідеології державного розвитку; розвиток пропагандистської діяльності, спрямованої на формування та поширення патріотичних цінностей в суспільстві; створення системи зворотного зв'язку державних установ, підвищення відповідальності держави перед суспільством, формування відкритості влади; формування відчуття особистісної соціальної значущості та відповідальності у громадян; практична підтримка державою розвитку домінування патріотичних цінностей у суспільстві.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі отримали розвиток концептуальні засади соціально-філософського дослідження взаємозв'язку патріотизму та національної ідеї у становленні сучасної держави. Це дозволяє підсумувати результати дослідження в таких теоретичних узагальненнях:

1. В історії філософської думки ми пропонуємо виділити такі стадії дослідження патріотизму та національної ідеї:

– пропедевтична стадія, на якій самих понять ще не існує, але вивчається явище, його сутнісні характеристики, тобто поняття існує у вигляді концепту;

– стадія виникнення та формування поняття, коли досліджуються джерела та складові явища, обґрунтовується необхідність існування поняття;

– сучасна стадія дослідження, на якій звернення до цих феноменів суспільного буття враховує перш за все такі реалії дійсності як глобалізація.

Розглядаючи генезис соціально-філософського дослідження понять “патріотизм” та “національна ідея” у вітчизняній науковій думці, доходимо висновку про необхідність виділити ще радянську стадію дослідження.

Одночасно виділяються й особливості кожної стадії, характерні для вітчизняного дискурсу. Так до особливостей пропедевтичної стадії можливо віднести ототожнення образу рідної землі з християнською релігією та виділення двох об’єктів патріотизму: рідну землю та владу. На стадії виникнення та формування понять відбувається дослідження сутності явищ, компаративний аналіз української національної ідеї та патріотизму з відповідними феноменами у інших народів. Радянська стадія характеризується тим, що об’єктом патріотизму виступає багатонаціональна держава СРСР, відповідно й національна ідея замінюється на інтернаціональну. Головною характеристикою сучасною стадії дослідження є одночасна глобалізації світового суспільства та становлення національної української держави.

2. Проаналізувавши сутність патріотизму, робимо висновки, що патріотизм відображає зв’язок людини з певною територією, який існує у вигляді любові до неї. Змістом патріотизму є позиція особистості, яка характеризується почуттям любові до вітчизни, готовністю до практичної діяльності заради втілення в життя державних інтересів та ідеалів, повагою до законів держави та ототожненням власних інтересів з інтересами держави, в якій проживає особистість.

Структурно-функціональний аналіз патріотизму дав можливість виділити такі його функції: стимулюючу, трансляційну, консолідуючу. Водночас виділяються й його елементи: любов суб’єкта патріотизму до об’єкта; історична пам’ять; інтереси суб’єкта патріотизму, які певним чином співвідносяться з метою існування об’єкта патріотизму.

Об’єктом патріотизму може бути:

- місце народження людини;
- територія, яка має одноманітний етнічний склад і де проживає людина;
- держава.

Можливість зміни об’єкта патріотизму впливає на характер його прояву, який також залежить від індивідуальності суб’єкту патріотизму та від індивідуальності переживання суб’єктом патріотизму самих патріотичних почуттів.

У залежності від зміни об’єкту ми виділяємо місцевий, регіональний та державний патріотизм. У залежності від наявності дієвої компоненти ми виділяємо такі типи патріотизму як: дієвий та споглядальний. Беручи до уваги рівень усвідомлення людиною патріотичних почуттів, можна виділити усвідомлюваний та неусвідомлюваний патріотизм.

3. На основі аналізу наукової полеміки щодо визначення поняття “національна ідея”, пов’язаної з різноманітністю проявів цього поняття,

обґрунтовано нашу думку, що національна ідея є уявленням певної нації про те, яке місце вона займає в об'єктивній реальності, усвідомлення свого історичного минулого і формулювання на основі аналізу минулого і теперішнього стану її мети існування, що адекватна дійсності.

Для життєздатності та можливості реалізуватися національна ідея має функціонувати у вигляді системи економічного, політичного, соціального, духовного розвитку нації, та містити: історичну, презентаційну, прогностичну та емоційно-ціннісну компоненти. Визначивши структуру національної ідеї, вважаємо можливим вказати на такі її функції: консолідує, координуючу, мотивуючу, смислоутворюючу.

4. Виявляючи сутнісні характеристики сучасної держави, ми визначаємо такі атрибути її системного прояву: політична та правова суб'єктність нації, громадянство як форма вираження лояльності та самоідентифікації до певної національної держави, реалізація національних інтересів з урахуванням основних засад та принципів міжнародної політики, незмінність території. Це дозволяє розглядати сучасну державу як таку, що зберігає суттєві характеристики національної держави.

5. Розглядаючи взаємозв'язок патріотизму та національної ідеї, ми відзначаємо, що йому притаманні об'єктивність, внутрішність, повторюваність, необхідність, суттєвість. Це дає змогу розглядати його як одну з інтегруючих закономірностей становлення національної держави.

6. Під час аналізу взаємозв'язку патріотизму та національної ідеї на різних етапах становлення української держави, нами були зроблені висновки стосовно актуальності та наукової обґрунтованості примордіалістської та модерністської версії української націогенези.

Проаналізувавши історію становлення національної української держави, вважаємо можливим виділити такі основні етапи в цьому процесі:

- перший етап тривав з кінця 18 століття до початку 20 століття;
- тривалість другого етапу визначається з початку 20 століття до встановлення радянської влади в Україні;
- наступний етап становлення української національної держави ми визначаємо як період з другої половини 80-х років 20 століття до проголошення незалежності України.

7. На сучасному етапі розвитку української держави для взаємозв'язку патріотизму та національної ідеї характерні догматизований стан національної ідеї; відсутність ідеології державного розвитку; перебування патріотизму у латентному стані; відсутність спрямованості патріотизму на державу, його місцевий, споглядальний характер; втрата гармонійності між патріотизмом та національною ідеєю, абсолютизація однієї зі сторін даного взаємозв'язку, що проявляється в поширенні в суспільній свідомості націоналізму та в прагненні певних суспільних та політичних сил його використати в діяльності політичних партій та державній політиці; не домінуюче положення взаємозв'язку патріотизму та національної ідеї в українському суспільстві. Всі ці особливості дають змогу розглядати взаємозв'язок патріотизму та національної ідеї на

сучасному етапі розвитку як імпліцитний, що зумовлює необхідність розробки детермінант оптимізації розвитку даного взаємозв'язку.

8. Серед таких детермінант виділяємо:

- розвиток політичної культури населення;
- виведення національної ідеї з догматизованого стану, наповнення її новим змістом, що відповідає сьогоденним потребам розвитку суспільства;
- формування та поширення ідеології державного розвитку;
- розвиток пропагандистської діяльності, спрямованої на формування та поширення патріотичних цінностей в суспільстві;
- створення системи зворотного зв'язку державних установ, підвищення відповідальності держави перед суспільством, формування відкритості влади;
- формування відчуття особистісної соціальної значущості та відповідальності у громадян;
- практична підтримка державою розвитку домінування патріотичних цінностей у суспільстві.

Звичайно, розв'язання кожних з цих питань потребує комплексного вивчення за участю представників галузей науки – економіки, політології, соціології, правознавства, соціальної філософії і може стати темами самостійного дослідження.

Основні положення дисертаційного дослідження викладено в таких публікаціях автора:

1. Духовная-Кравченко О.С. Предпосылки современного государственного патриотизма в Украине / О.С. Духовная-Кравченко // Культурологічний вісник. – 2008. – Випуск 20. – С. 214 – 217.
2. Духовная-Кравченко О.С. Особенности патриотизма и национальной идеи в условиях многонационального общества / О.С. Духовная-Кравченко // Культурологічний вісник. – 2008. – Випуск 21. – С. 171 – 177.
3. Духовная-Кравченко О.С. Генезис формирования национальной идеи / О.С. Духовная-Кравченко // Культурологічний вісник. – 2009. – Випуск 22. – С. 210 – 215.
4. Духовна-Кравченко О.С. Проблема визначення понять “патріотизм” та “національна ідея” в сучасній філософській думці / О.С. Духовна-Кравченко // Грані. – 2010. – №3. – С. 73 – 77.
5. Духовна-Кравченко О.С. Детермінанти оптимізації розвитку взаємозв'язку патріотизму та національної ідеї в сучасній Україні / О.С. Духовна-Кравченко // Гілея. – 2012. – №59. – С. 402 – 405.
6. Духовна-Кравченко О.С. Особливості структури національної ідеї в умовах глобалізації сучасного суспільства / О.С. Духовна-Кравченко // Таврійський економічний журнал. – 2009. – № 5 – 6. – С. 37 – 40.

7. Духовна-Кравченко О.С. Патріотизм: сутність і зміст поняття / О.С. Духовна-Кравченко // Соціальна перспектива і регіональний розвиток. – 2010. – Випуск 3. – С. 41 – 43.

8. Духовна-Кравченко О.С. Проблема визначення поняття “національна ідея” в вітчизняній науковій думці в умовах трансформації українського суспільства / О.С. Духовна-Кравченко // Стратегія розвитку України у глобальному середовищі: Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції, м. Сімферополь – Ялта, 13 – 15 листопада 2009 р. – Сімферополь: ВіТроПринт, 2009. – С. 47 – 50.

9. Духовна-Кравченко О.С. Проблема формування патріотизму в Україні / О.С. Духовна-Кравченко // Матеріали III науково-практичної конференції з питань патріотичного виховання молоді, м. Запоріжжя, 26 – 27 листопада 2009 р. – Запоріжжя: Обласний центр патріотичного виховання молоді, 2009. – С. 358 – 361.

10. Духовна-Кравченко О.С. Національна ідея: сутність і зміст поняття / О.С. Духовна-Кравченко // Молода наука – 2010: університетська науково-практична конференція студентів та молодих учених, м. Запоріжжя, 7 – 9 квітня 2010 р.: збірник матеріалів. – Запоріжжя: ЗНУ, 2010. – С. 408 – 410.

11. Духовна-Кравченко О.С. Патріотизм та національна ідея: сутність і зміст понять / О.С. Духовна-Кравченко // Матеріали IV науково-практичної конференції з питань патріотичного виховання молоді, м. Запоріжжя, 2 – 3 грудня 2010 р. – Запоріжжя: Обласний центр патріотичного виховання молоді, 2010. – С. 261 – 263.

12. Духовна-Кравченко О.С. Особливості взаємозв'язку патріотизму та національної ідеї на різних етапах становлення української держави / О.С. Духовна-Кравченко // Вдосконалення методології соціального пізнання, змісту та методики викладання філософських дисциплін на гуманітарних факультетах ВНЗ: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 21 – 22 квітня 2011 р. – Київ-Запоріжжя: КСК-Альянс, 2011. – С. 166 – 168.

13. Духовна-Кравченко О.С. Стан патріотизму на сучасному етапі розвитку українського суспільства / О.С. Духовна-Кравченко // Соціальне програмування патріотичного виховання молоді: Матеріали V міжнародної науково-практичної конференції з питань патріотичного виховання молоді, м. Запоріжжя, 23 – 24 листопада 2011 р. – Запоріжжя: Обласний центр патріотичного виховання молоді, 2011. – С. 413 – 415.

АНОТАЦІЇ

Духовна-Кравченко О.С. Взаємозв'язок патріотизму та національної ідеї у становленні сучасної держави. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2012.

Дисертація присвячена соціально-філософському дослідженню взаємозв'язку патріотизму та національної ідеї. Виявлено структуру та функції патріотизму та національної ідеї як феноменів соціального буття. Узагальнені та запропоновані нові критерії класифікації патріотизму, згідно з якими проаналізовано форми виявлення цього явища. Досліджені особливості взаємозв'язку патріотизму та національної ідеї на різних етапах становлення української держави. Обґрунтовано закономірний характер взаємозв'язку патріотизму та національної ідеї на етапі становлення та подальшого розвитку національної держави. Запропоновано детермінанти оптимізації розвитку взаємозв'язку патріотизму та національної ідеї на сучасному етапі розвитку українського суспільства.

Ключові слова: патріотизм, національна ідея, сучасна держава, національна держава, закономірність, взаємозв'язок, націоналізм, національний рух.

Духовная-Кравченко О.С. Взаимосвязь патриотизма и национальной идеи в становлении современного государства. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.03 – социальная философия и философия истории. Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2012.

Диссертация посвящена социально-философскому исследованию взаимосвязи патриотизма и национальной идеи. Исследованы различные подходы к пониманию патриотизма и национальной идеи, определены важнейшие этапы становления данных понятий в истории философской мысли.

Проведен этимологический и исторический анализ понятий “патриотизм” и “национальная идея”, определены их специфические черты на исторических этапах развития человечества.

Патриотизм и национальная идея представляют собой исторически обусловленные феномены социального бытия. Исходя из позиций диалектического единства бытия и сознания, рассмотрена возможность влияния патриотизма и национальной идеи, как элементов общественного сознания на развитие общественного бытия.

В результате структурно-функционального анализа патриотизма были выделены его структурные элементы: любовь объекта патриотизма к субъекту, историческая память, интересы субъекта патриотизма, которые органично

соотносятся с целью существования объекта патриотизма. В качестве функций патриотизма выделены стимулирующая, трансляционная, консолидирующая.

Предложена типология патриотизма в зависимости от объекта патриотизма, активности патриотической деятельности, уровня осознания субъектом патриотических чувств. В соответствии с этим выделяются такие типы патриотизма: местный, региональный, государственный; деятельностный, созерцательный; осознаваемый, неосознаваемый.

Национальная идея представлена как единство исторического прошлого нации, ее представления о современном собственном состоянии и формирования цели ее существования. К основным элементам национальной идеи относятся: историческая компонента (осознание исторического прошлого нации, язык, особенности национального характера), презентационная (представления о конкретной нации в современном мире), прогностическая (национальные интересы, национальный идеал) и эмоционально-ценностная (свойственные определенной нации психологические и ментальные особенности).

Получило дальнейшее развития исследование понятие “национализм”, которое рассматривается как гипертрофированное проявление взаимосвязи патриотизма и национальной идеи. На этапе становления национального государства национализм как проявление взаимосвязи патриотизма и национальной идеи способствует консолидации нации. Дальнейшее развитие человечества показывает, что национализм может выступать как интегрирующий фактор только в мононациональных и моноэтнических государствах. В других случаях он приводит к дезинтеграционным процессам.

Выявлена диалектическая взаимосвязь патриотизма и национальной идеи. Диалектика патриотизма и национальной идеи является необходимым условием развития государства. Выделены функции взаимосвязи патриотизма и национальной идеи: консолидирующая, мотивирующая, стимулирующая, трансляционная, стабилизирующая, прогностическая и ценностно-ориентирующая.

В результате анализа современного государства выделены такие его атрибутивные характеристики как политическая и правовая субъектность нации, гражданство как форма выражения лояльности и самоидентификации граждан к определенному государству, реализация национальных интересов с учетом основных принципов международной политики, неизменность территории.

Закономерный характер взаимосвязи патриотизма и национальной идеи при становлении национального государства проявляется в ее объективности, внутренности, повторяемости, необходимости, существенности. Взаимосвязь между этими феноменами социального бытия является основным условием формирования национального государства.

Выявлено, что в условиях глобализации современного мира, национальная идея должна одновременно включать элементы национального, государственного и общественного развития.

Проанализированы особенности взаимосвязи патриотизма и национальной идеи при становлении украинского национального государства. Выделены особенности патриотизма, национальной идеи и характер их взаимосвязи на современном этапе развития украинского государства. Доказано, что взаимосвязь патриотизма и национальной идеи на современном этапе развития украинского государства характеризуется имплицитностью.

Представлены объективные и субъективные детерминанты оптимизации развития взаимосвязи патриотизма и национальной идеи на современном этапе трансформации украинского общества.

Ключевые слова: патриотизм, национальная идея, современное государство, национальное государство, закономерность, взаимосвязь, национализм, национальное движение.

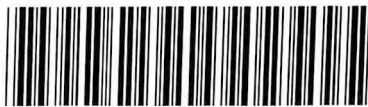
Duhovnaya-Kravchenko O.S. Interconnection the patriotism and national idea in formation modern state – Manuscript.

Dissertation for a Degree of Candidate of Philosophical Sciences, in speciality 09.00.03 – Social Philosophy and Philosophy of History. National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2012.

The dissertation is dedicated to social and philosophical study of the interconnection of patriotism and national idea. The structure and function of patriotism and the national idea as the phenomena of social life are revealed. The new criteria for classification of patriotism are generalized and proposed, different types of expression of this phenomenon are analyzed according to them. The peculiarities of the interconnection of patriotism and the national idea at the various stages of formation of the Ukrainian state are investigated. The logic of the interconnection of patriotism and the national idea at the stage of formation and further development of the state is substantiated. The determinants of optimization of the interconnection of patriotism and the national idea at the present stage of development of Ukrainian society are offered.

Keywords: patriotism, the national idea, modern state, national state, pattern, interconnection, nationalism, national movement.

НБ НПУ

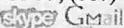
100161219

Відповідальний за випуск *Кудінов І.О.*
Підписано до друку 01.09.2012. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 0,93. Обл.-вид. арк. 1,00.
Наклад 100 прим. Зам. №01/09-1.
Віддруковано з оригіналів.

ТОВ «КСК-Альянс»

Свідоцтво серія ДК № 3068 від 24.12.2007 р.

пр. Леніна, 91/77, м. Запоріжжя, 69095
(095) 601 33 99, (067) 755 93 44

 Gmail

KSK.ALLIANCE

КСК
альянс

